

місті. Елементи урбанфентезі також подибуємо в трилогії Ольги Войтенко «У світлі світляків».

Таким чином, можна підсумувати, що фентезі як різновид фантастики переживає сьогодні інтенсивний розвиток та викристалізовується у піджанрових різновидах, які перебувають на стадії формування та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтермедіальні виміри літератури фентезі. Збірка матеріалів наукового семінару Центру з Дослідження Літератури Фентезі при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (20 квітня 2016р.) / Ред. Рязанцева Т. М., Канчура Є.О. Київ, 2016. 72 с.

URL: http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/zbirka_2016.pdf (дата звернення: 28.03.2024).

2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 753 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hromiak_Roman/Literaturoznavchy_i_slovnuk-dovidnyk.pdf (дата звернення : 27.03.2024).

ПРОЦІК Ірина

д-р філол. наук, доцент, м. Львів

КОПАНИЙ М'ЯЧ, КОПАНА, СОЮЗНЯК Й ІНШІ НАЗВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ФУТБОЛЬНОЇ ГРИ: ТЕРМІННІ ПОШУКИ УКРАЇНЦІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Унормування сучасних українських галузевих терміносистем – одне з нагальних завдань, яке фахівці й мовознавці роками намагаються розв'язати після відновлення української незалежності, коли потребу упорядкування та кодифікування національної термінології, зросійщеної в період советського тоталітаризму, визнано пріоритетною. Одним із шляхів удосконалення української термінології, яким нехтують через необізнаність з історією розвитку системи спеціальних назв, є

максимальне використання вдалих давніх термінів питомого походження. У цій розвідці йтиметься про пошуки термінів для називання футболу – нової для українців на початку ХХ ст. спортивної гри.

У сучасній українській спортивній термінології на позначення футбольної гри майже безконкурентно функціює англізм *футбол*. Безальтернативним був і терміновжиток у галицькому футбольному дискурсі 20–30-х рр. ХХ ст., з тією засадничою різницею, що тоді використовувано українське найменування – *копаний м'яч*, яке придумав Іван Боберський – організатор спортивного руху українців Галичини і творець національної спортивної термінології. Статус терміна назва *копаний м'яч* здобула не відразу, а після років конкурування з іншими номінаціями футболу, вживаними на початку ХХ ст.

Англійський термін *футбол* (від англ. *football* (*foot* – ступня і *ball* – м'яч) – «спортивна командна гра з м'ячем» [6, с. 958]) позичено за посередництвом європейських мов наприкінці ХІХ ст. і вживано в українському спортивному дискурсі спочатку як варваризм *football*, а потім – у різних графічно-фонетичних варіантних формах – *фудбаль*, *футбал*, *футбаль*, *футболь*.

Перший український відповідник для називання футболу запропонував Володимир Лаврівський – один із засновників і діячів першого українського гімнастично-спортивного товариства «Сокіл». У 1900 р. він переклав із чеської мови посібник Йозефа Кленки «*Popis hry kopaná*» з правилами гри у футбол і назвав його «*Копана (Association Football)*». Назва *копана* була відповідником номінації *Association Football* і водночас калькою чеського терміна, але вона не суперечила духові української мови, адже утворена від найменування основної дії у футболі – *копати м'яч*, яке в українській і чеській мовах ідентичне – *копати* і *kopat*. Цей термін, однак, не прижився, можливо через незвичну форму жіночого роду, використану для називання жорсткої чоловічої гри.

1906 р. у Львові вийшов друком підручник Івана Боберського

«Забави і гри рухові. Часть III. *Копаний мяч*²», який був уже оригінальною, а не перекладною працею, присвяченою футболі. Термін *копаний м'яч*, який Боберський подав як український відповідник до англійської назви, походить від двох питомих лексем – дієприкметника *копаний*, форми дієслова *копати* – «ударяти, бити, штовхати ногою», псл. *kopati* «бити ногою в землю», іс. *kopati* «бити» [1, т. 2, с. 565] і *м'яч* – «куля з пружного матеріалу», псл. **mečь*, пов'язане з *mečь* «м'який» («зім'ятий») [1, т. 3, с. 549]. Назва *копаний м'яч*, хоч і не відповідає вимозі щодо короткості терміна, є дуже вдалою, адже дієприкметник *копаний* у складі терміносполуки передає динаміку цієї рухової гри, основна дія в якій – *копати м'яч* [2, с. 9]. Від цієї власне української назви, яка на початках уживалася й у варіантних формах – *гра в копаний мяч*, *гра в мяч*, *копаний ногами*, утворено низку похідників – *коп*, *копнення* (удар в м'яч, одноразова дія), *копання* (багаторазова повторювана дія), *копняк* (карний удар у футболі), *копун* (футболіст) і багато складених спеціальних номінацій, що є свідченням словотвірних потенцій терміна, властивих питомим назвам. Термін швидко прижився, поступово став домінувати за частотністю вживання, а в 20–30-ті рр. цілковито витіснив англізм у футбольному дискурсі в Галичині [2, с. 10–11].

Ще один термін, який на початку ХХ ст. використовували на позначення футбольної гри, – *союзняк* – походив від найменування Англійського футбольного союзу – Football Association, який в 1863 р. затвердив правила гри в футбол, чим започаткував новітню історію його розвитку в світі. Гібридну назву *союзняк* вживали діячі українського тіловиховного і спортивного руху Петро і Тарас Франки. Петро Франко впродовж 1909–1910 рр. опублікував у часописах товариства «Сокіл» статті футбольної тематики – «Кілька рад гравців “Союзняка”» («Сокільські Вісти», 1909), де подав практичні поради гравцям у футбол, і «Судия в Союзняку» («Вісти з Запорожа», 1910), присвячену розгляду дій футбольного судді. Тарас Франко вживав ще й латинську назву футболу в давніх

² У назві видання збережено написання відповідно до тогочасних орфографічних норм у Галичині.

римлян – *harpastum*, *гарпаст*, описуючи в монографії «Історія й теорія руханки» (Коломия–Львів, 1923) і в статті «*Гарпаст* (новий спорт)» («Спортові вісти», 1933) розвиток гри у футбол у різних народів від найдавніших часів.

У сучасному спортивному дискурсі спробами повернути до активного функціонування в мові футболу давнього питомого терміна є використання назви *копаний м'яч* у спортивній публіцистиці, наукових статтях дослідників історії й мови футболу, в художніх творах футбольної тематики українських письменників (наприклад, назва програми «*Копаний м'яч*» на телеканалі «Тернопіль» і номінація книги журналіста Дениса Мандзюка «*Копаний м'яч. Коротка історія українського футболу в Галичині. 1909–1944*» (Львів, 2016)).

Попередня теза засвідчує, що після років забуття, зумовлених впливом советського колоніалізму, до сучасного спортивного дискурсу повертається лексико-граматична інновація футбольної сфери початку ХХ ст. – *копаний м'яч*, якій поки важко конкурувати з усталеним чужомовним англізмом *футбол*, тим паче в умовах повальної моди на невмотивоване позичання англійських назв у різних сферах суспільного життя. Ще одним аргументом на підтримку найменування *копаний м'яч* є те, що ця питома назва є рідкісним прикладом терміна, авторство якого точно відоме (про це згадують сучасники Івана Боберського – спортивні діячі й науковці Степан Гайдучок і Едвард Жарський [2, с. 9; 23]). Перспектива подальших студій полягає у ґрунтовному вивченні історії розвитку мови футболу й аргументуванні потреби повернення до вжитку вдалих термінів, створених із питомих ресурсів української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: в 7-ми тт. / ред. кол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1983–2012. Т. 1–6.

2. Процик І. Лексика на позначення футбольних понять у праці Івана Боберського «Забави і гри рухові. Часть III. Копаний мяч» (Львів, 1906): словник-довідник. Львів : НТШ, 2023. 56 с.